

קשר השתיקה: אלימות במשפחה נגד נשים ערביות-בדואיות בנגב

ע"ד:
מסמטוניות למען צדק חברתי
حقوقيات من أجل العدالة الاجتماعية
Women Lawyers for Social Justice

عالم
مَعَكَ

כתבה: עו"ד אינסאף אבו שארב
עריכה וייעוץ: עו"ד קרן שמש פרלמוטר
דורית אברמוביץ

קשר השתיקה: אלימות במשפחה נגד נשים ערביות-בדואיות בנגב

כתבה:

עו"ד אינסאף אבו שארב

עריכה וייעוץ:

עו"ד קרן שמש פרלמוטר ודורית אברמוביץ

הגהה:

זהבה צוקרמן-אגמון

עיצוב גרפי: יורדן דותן

דו"ח זה מבקש לבחון את תופעת האלימות במשפחה נגד נשים ערביות-בדואיות בנגב. הדו"ח סוקר את היקף התופעה, את מרכיביה ומאפייניה, את הגורמים המניעים אותה ואת קשר השתיקה ביחס לתופעה זאת הן של האוכלוסייה הערבית-הבדואית בנגב והן של רשויות המדינה שאינן נותנות מענה במקרה הטוב, או מתעלמות בידעין, במקרה הרע, מתופעה חמורה זאת. הדו"ח מתייחס לאלימות נגד נשים ערביות-בדואיות שמופעלת נגדן על ידי בני זוגן או קרוב משפחה אחר.

דו"ח זה נכתב בגלל היעדר מידע ונתונים מצד רשויות המדינה על נשים ערביות-בדואיות. נשים אלה נכללות לרוב במידע כולל שניתן על ידי רשויות המדינה על 'בני מיעוטים' ועל כן לא ניתן לאתר מתוכו את הנתונים הנדרשים על מנת לאמוד במדויק את היקף תופעת האלימות במשפחה נגד נשים ערביות-בדואיות. זאת ועוד, חסמים חברתיים בקרב האוכלוסייה הערבית-הבדואית לצד חסמים מערכתיים בדמות היעדר מענה ותמיכה מצד המדינה, מונעים מנשים רבות לחשוף את מצוקתן ואת האלימות נגדן ורבות מהן חיות בצל האלימות והסוד שנלווה אליה.

מתוך האמור, דו"ח זה הוא הראשון לחשוף נתונים על תופעת האלימות במשפחה נגד נשים אלה ומסתמך, ככתוב מעלה, על המידע שמגיע מצד הנשים הפונות למרכז הזכויות של איתך מעל ועל השאלון עליו ענו לצורך דו"ח זה.

האוכלוסייה הערבית בנגב מונה כ-200,000 נפש. מחציתה מתגוררת ביישובים המוכרים ומחצית ביישובים הבלתי מוכרים. הנשים מהוות כמחצית מהאוכלוסייה הערבית בנגב. דו"ח זה מתבסס על מידע שהתקבל מפניות שהגיעו משנת 2006 לעמותת איתך מעל של נשים ערביות-בדואיות שפנו אל מרכז הזכויות של העמותה בנגב. מרכז הזכויות הוקם באמצע שנת 2006. מאז פתיחתו ועד היום פנו אל המרכז כ-2000 נשים בדואיות לצורך סיוע ו/או ייצוג משפטי.

בשנת 2011 פנו כ-400 נשים בדואיות למרכז הזכויות. מרבית הפניות היו על רקע מצוקה כלכלית. כשליש מתוכן פנו אל מרכז הזכויות כתוצאה משלילת זכויותיהן על ידי המוסד לביטוח לאומי.

מתוך המידע שהצטבר מסך הפניות האמורות, נוסח על ידנו שאלון עומק שמטרתו הייתה לבחון את תופעת האלימות במשפחה נגד נשים ערביות-בדואיות בנגב. ההכרעה לבחון תופעה זאת נעוצה בעובדה כי מצוקתן העמוקה של הנשים האלה נובעת לפני הכל ממעמדן הנחות בקרב הציבור בו הן חיות, פגיעתן מאלימות רבת ממדים וחשיפתן הגבוהה לאלימות, גם בשל העובדה כי המדינה אינה מעניקה להן מענים בדמות סיוע והגנה ומותירה אותן בודדות למול האלימות המופנית אליהן.

השאלון נוסח בעצה משותפת עם ד"ר הנרייט דהאן-כלב מהחוג למדע המדינה מאוניברסיטת בן גוריון בנגב ועם עו"ד אינסאף אבו שארב- מנהלת מרכז הזכויות של איתך מעל בנגב. ניסוחו מאפשר קבלת מבט מקיף ומהימן על התופעה ומאפייניה וקבלת תמונה על המציאות האלימה של נשים ערביות-בדואיות.

הדו"ח מבוסס על מחקר איכותני שהתבצע במהלך שנת 2010, הנסמך על מדגם מייצג של 33 נשים בדואיות מתוך 2000 נשים אשר פנו לאיתך معك מאז שנת 2006.

המחקר האיכותני נעשה באמצעות שאלון וראיונות אישיים והוא כולל נתונים רבים אשר יכולים לשמש כמסד ראשוני להמשך מחקר והוא מציג תמונה מקיפה מרובת אספקטים על מציאות חיי נשים בדואיות בכלל ובתוכן נשים בדואיות שמתמודדות עם מעגלי אלימות בפרט. הנשים, אשר נסקרו הן בגילאים שונים ומתגוררות הן בכפרים המוכרים והן בכפרים הבלתי מוכרים בנגב. לבד מהשאלון והראיונות עם נשים נערך איסוף נתונים מרשומות שונות וכן מפגישות וראיונות עם נשות ואנשי מקצוע.

כמו כן מצוות מרכז הזכויות בנגב והנשים הרבות אשר סייעו בהכנת המחקר ובכלל זה ארגוני נשים בדואיות, בהם עמותת נסיכת המדבר מרהט- ארגון נשים מקומי אליו פונות הנשים לסיוע והעצמה.

פילוח המדגם של הנשים אשר השתתפו במחקר

50 אחוזים מהנשים שענו על השאלון הן בגילאים 17-35 שנים ו- 50 אחוזים מהן נשים שגילו נע בין 63-35.

89 אחוזים מהנשים הן עקרות בית, נטולות מקצוע ומחוסרות עבודה בשכר. מקור הפרנסה היחיד של נשים אלה הוא פרנסת בן הזוג או גמלת הבטחת הכנסה המשולמת להן על ידי המוסד לביטוח לאומי.

יודגש כי לא ניתן היה לאמוד את היקף תופעת האלימות נגד נשים ערביות-בדואיות במדויק בשל היעדר מידע ונתונים על נשים ערביות-בדואיות מצד רשויות המדינה. אלה נכללות בסטטיסטיקות שונות על 'בני מיעוטים' בכלל ולא ניתן לגזור מהן מידע על מצבן ומעמדן של נשים ערביות-בדואיות בנגב. זאת ועוד, החסמים החברתיים בקרב האוכלוסייה הבדואית לצד חסמים מערכתיים בדמות היעדר תמיכה ומענה לנשים הללו, מונעים מנשים רבות ולהתלונן על האלימות נגדן ולחשוף אותה.

היות והמחקר אינו כולל נשים אשר כלל לא פנו לקבלת סיוע ואשר אינן יכולות לפנות לעזרה יש להניח כי התמונה אף חמורה יותר בכלל האוכלוסייה הנשים הבדואיות, אשר כוללת נשים שכלל אינן מודעות לזכויותיהן ואינן יכולות לפעול למימושן. נשים אלה הן נשים שקופות גם לסטטיסטיקות הרשמיות.

הדו"ח מורכב הן מתיאור מאפייני התופעה של אלימות במשפחה והן מעדויות מצוטטות של נשים נפגעות אלימות.

בסופו של הדו"ח מוצגות המלצות, שמטרתן לחייב את רשויות המדינה לקחת אחריות על מציאות חיייהן של נשים ערביות-בדואיות בנגב ולפעול להפחתת היקפה של תופעה חמורה זאת.

מעמדן של נשים ערביות-בדואיות בנגב בחברה פטריארכאלית

החברה הבדואית מורכבת משבטים. כל שבט מורכב מחמולות הכוללות מספר משפחות מורחבות. במבנה השבטי, האב הוא דמות פטריארכאלית, סמכותית ומכריעה בכל סוגיות המשפחה ואחראי על היחסים בין בני המשפחה ובין המשפחה לבין האחרים. האישה בחברה הבדואית כפופה לפטריארך המשפחתי בכל מעשיה וכפופה לאיסורים רבים, אשר יוצרים את בידודה, כולל הגבלת מגע כלשהו בינה לבין יזרים.

המבנה הפטריארכאלי בולט במיוחד בהקשר המשפחתי. כך למשל, יכול גבר לגרש את אשתו בכל רגע, מכל סיבה גלויה או סמויה, בעוד שזכות זאת איננה נתונה לאישה. יתרה ואף גרוע מכך, לעתים האישה יכולה למצוא עצמה מגורשת ללא ידיעתה. גירושה של אשה על ידי בעלה משמעו נישולה מכל זכויותיה כתוצאה מהנישואין ומהגירושין: זכויות בבית, נכסים וזכויות ממוניות, כולל נישולה באופן אוטומטי ממשמורת על ילדיה, מתוך תפיסה מגדרית לפיה טובת הילדים היא מגורים בשבטו של אביהם. ר': דו"ח "מען", **האישה הערבית בנגב מציאות ואתגרים**, 2005, עמ' 103; *تقرير معا: المرأة العربية في النقب: واقع وتحديات*, 2005, صفحة 100, 103. בחברה הבדואית מתקיימת נורמה חברתית-תרבותית מוצהרת לפיה יש להרחיק את האשה מחברת גברים ולמנוע ממנה כל השתתפות בקבלת החלטות. ר': הסתמכות בית הדין לעבודה בעניין: בל (בש) 1447/00 **אבו עשיבה עודה נ' המוסד לביטוח לאומי**, ניתן 10.2.02, מתוך יום עיון בנושא הבדואים לזכרו של יצחק נצר ז"ל, חוברת 24, פברואר 93, בדבריו של ד"ר **מג'יד אלעטאונה**, מנהל הלשכה לשירותים חברתיים לבדואים, מועצה אזורית אבו בסמה בדבר: **הקשר בין מעמדה של האישה הבדואית לבין מצבה הפסיכולוגי**.

ריבוי נישואין בחברה הבדואית

בחברה הבדואית מתקיים הנוהג של ריבוי נשים כאשר נישואין ליותר מאשה אחת מתקיימים לפי הנוהג לפיו נישואין לאשה נוספת לא מחייב ברישום חוזה נישואין. במקרים רבים, הבעל אינו נאלץ להתגרש מאשתו הראשונה על מנת להינשא לאשה אחרת, בשל הנורמות החברתיות המאפשרות לו נוהג זה. יתר על כן, מעמדו החברתי של הגבר עולה ככל שהוא נישא ליותר נשים וככל שיש לו מספר גבוה יותר של ילדים. ר': יוסף בן דוד, **הבדווים בישראל - היבטים חברתיים וקרקעיים**, המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימוש קרקע, מכון ירושלים לחקר ישראל, 2004, 125.

החוק המוסלמי על פי הקוראן מתיר לגבר מוסלמי לשאת עד ארבע נשים בתנאי שינהג שוויון מוחלט ביניהן. חוק העונשין, התשל"ז - 1977 אוסר ריבוי נישואים פורמאליים, אולם אינו מבטל נישואין פוליגאמיים לאחר שאלה התקיימו ואינו מתחשב בנישואים ללא רישום. מכאן שהחוק אינו מתמודד כלל עם תופעת הפוליגאמיה ומותיר את הנשים חשופות לפגיעות הרבות הנובעות מכך. יש להדגיש כי לרוב מצבן הכלכלי של המשפחות הפוליגאמיות הוא קשה, בין השאר משום שעל פי רוב הנשים אינן עובדות ומשום מספר הילדים הגבוה במשפחה.

במקרים רבים בהם הגבר הנישא ליותר מאשה אחת נוהג לחלוק את חייו עם האשה האחרונה לה נישא ועם ילדיהם ועל כן תומך כלכלית רק בה ובילדיהם המשותפים. זאת בעוד הנשים

הקודמות להן נישא, נזנחות על ידו ונותרות ללא תמיכה כלכלית כלשהי. ר': **עינת אלבין**, הבטחת הכנסה למשפחה האלטרנטיבית - המשפחה הפוליגמית כמקרה מבחן, **עיונים במשפט מגדר ופמיניזם**, נבו הוצאה לאור בע"מ, תשס"ז - 2007, עמ' 617, 624-625.

הנשים הבדואיות אינן נוטות לזיום הליכי גירושין, הן בשל החשש לאיבוד משמורת על ילדיהן והן בשל הסטיגמה החברתית החמורה המוטלת על אשה גרושה- וודאי אם היא יזמה את הגירושין- ר': **שם**, עמ' 617, 631-332.

מציאות של נישואים פוליגאמיים יוצרת מצוקה עמוקה אצל הנשים. מדובר במערך הירארכי בין הנשים הנשואות לאותו גבר, כאשר מעמדה של זאת שנישאה לו ראשונה נחות יותר משל הנשים שנישאו לו מאוחר יותר. יחסים הירארכיים אלה יוצרים גם משברים בין הנשים לבין עצמן בגלל הפערים במעמדן. כאמור, כאשר הבעל נישא לנשים נוספות, סובלת האשה הראשונה לה נישא מהרעה משמעותית במצבה הכלכלי ומנטישה רגשית וממילא הדימוי העצמי שלה יורד.

רבות מנשים אלה מספרות על הרעה במצבן הבריאותי בשל בידודן ומצבן הנפשי והכלכלי הקשה. נוספת לכך הרעה גם במצבם של ילדי האשה הראשונה שהגבר נישא לה, בשל העדיפות שניתנת לילדים שנולדו לאשה האחרונה עמה התחתן. ילדים אלה סובלים מהזנחה, הידרדרות בלימודים ואחוז נשירה גבוה מהלימודים. ר': **Elkernawi, A.Graham, J.R. and Alkernawi, S.** Social work practices with polygamous families Child and Adolescent SW Journal. Vol. 14,6 1997.

לא ניתן לאמוד במדויק את היקף תופעת הפוליגאמיה בקרב הבדואים בישראל, בעיקר משום ששיעור גדול מהנישואין הפוליגאמיים אינם רשמיים ועל כן אינם מתועדים ברשויות.

אלימות חוזרת, ממושכת ורבת מקורות נגד ילדות ונשים ערביות-בדואיות

אמינה, (שם בדוי), בת 30, אם לחמישה ילדים קטינים ומתגוררת בכפר לא מוכר בנגב. אמינה גדלה כיתומה מאימה ולאחרונה התוודעה לעובדה כי כאשר הייתה תינוקת, התגרש אביה מאימה והיא הועברה לטיפול סבתה מצד אביה. כאשר הגיעה לגיל 6, היא נלקחה על ידי אשתו האחרונה של אביה כדי לשמש עבודה כמשרתת. אמינה מספרת, בעוד דמעות חונקות את גרונה:

"אני זוכרת את עצמי כילדה... תמיד קיבלתי מכות מאבי ומאשתו. הם היו מכים אותי קשות ומגרשים אותי מהבית עד שנאלצתי לישון ולדור בדיר העיזים".

אמינה מספרת על נישואיה בגיל צעיר ועל מסע האלימות שעברה:

"נישואי היו מעין בריחה מהבית ותקוותי הייתה למצוא סוף סוף בית חם... שנתיים לאחר נישואי, לאחר שנולדו ילדי, החל מסע האלימות מצד בעלי. הוא היה חושד בי והחל לזלזל בי ולאיים לשאת אישה נוספת, בבחינת דבר שניתן להחליפו בקלות. כך הוא נהג במשך שש שנים לתקוף אותי, תקיפות המותירות חבלות של ממש, להצליף בי עם שוט, לגרור אותי ולתלוש את שערותיי, לאנוס אותי באלימות תוך שהוא מאיים לשרוף אותי ולרצוח

אותי עם סכין, כל זה בנוסף למילות גנאי, העלבות וקללות. בשל יחס זה ניסיתי להתאבד מספר פעמים. כתוצאה ממעשי האלימות נשבר האף שלי ועל פני יש שריטות רבות, ובאוזן חור המלווה בכאבי תופת.

בעלי מנע ממני להגיע לבית החולים מהחשש שהאלימות תיחשף ובאחת הפעמים שבהן הוא היכה אותי קשות ונאלץ לקחת אותי לבית החולים שם עלה החשד לאלימות. הוא הבריח אותי מבית החולים ובה נגמר המקרה. גם אבי ואחיי אינם תומכים בי ונותנים גיבוי לבעלי ובאחת הפעמים כשהותקפתי קשות לקח אותי אחי לרופא פרטי ואמר שנפלתי..."

אמינה הביעה את חששה כי תירצח על ידי בן זוגה, וכן את פחדיה מאביה ומאחיה. לכן היא עדיין חוששת לפנות לעזרה או להתלונן. אמינה פסלה לחלוטין את האפשרות לצאת למקלט לנשים מוכות בשל הבושה שבדבר והחשש להירצח.

אמינה חשה תלות מוחלטת בבן זוגה, היא חוששת לגורל ילדיה ועל כן סבורה שהיא נטולת מוצא ממעגל האלימות בו היא חיה. בעקבות האלימות הקשה כלפיה, מתמודדת אמינה עם מצוקה נפשית קשה ומחשבות אובדניות.

"אפילו לשינה שלי ולתוך חלומותי חדרו מעשי האלימות שחוויתי... אני חולמת עליהם ונפשי מתייסרת, הם מצטיירים מול עיניי כמו התגלמות המציאות, אני חשה את גופי הרועד למראות הזוועות כאילו שהמציאות מסרבת לאפשר לי לישון בשקט... לזכות בכמה רגעים שקטים..."

אמינה מסכמת את חייה כאסון וכטרגדיה ולעתים היא חולמת על חיים אחרים- ללא אלימות:

"הייתי רוצה לעצום את עיניי, לשכוח, למחוק הכל, לפתוח אותן ולהתעורר למציאות אחרת, לשקט, לרוגע. אינני מצליחה להבין מדוע קורה לי כך. מדוע נגזר עלי לחיות בתחושת פחד, השפלה... אני שואלת את עצמי כל יום מה עשיתי? איפה נכשלתי? מה קרה לי? אך לא מוצאת תשובות לשאלות..."

סיפורה של אמינה הוא סיפורן של נשים בדואיות רבות אשר כמוה מתמודדות עם אלימות רבת שנים מכיוונים רבים. אלה נשים שבילדותן נחשפו לאלימות מצד אביהן ואחיהן וכנשים הן קורבנות לאלימות מצד הגבר לו נישאו. במקרים בהם הן ננטשות על ידי בעליהן, הן סובלות מאלימות של משפחתו 'החדשה' של אבי ילדיהן.

מקורות האלימות הינם מרובים ומרכיבי האלימות רבים: אלימות מילולית קשה, אלימות פיזית, אלימות כלכלית, אלימות מינית ואלימות נפשית. מעשי האלימות נגד הילדות והנשים מתקיימים בו זמנית בגלוי ובסוד, אך המאפיין העיקרי שלהם הוא הימשכם לאורך שנים וכאמור, מקורותיהם הרבים.

מאפיין נוסף של תופעת האלימות הוא הפנמתה כמציאות הכרחית על ידי הילדות, הנערות והנשים הבדואיות. הנורמה החברתית בקרב האוכלוסייה הבדואית היא כי אסור לאשה לחשוף את מעשי האלימות המבוצעים נגדה או להתלונן עליהם. אשה שתעשה זאת צפויה להחרמה ונידוי מצד בני משפחתה ועלולה להירצח על שהפרה את חובת השתיקה. נורמה זאת לצד אוזלת יד הרשויות, שתואר בהמשך, גורמת לקורבנות לחיות בסוד בצל האלימות הסיסטמית נגדן. אחד ממאפייניה של האלימות נגד נשים ערביות-בדואיות היא היותה אלימות חוזרת. 96.9 אחוזים מהנשים שנסקרו תיארו מעשי אלימות חוזרים ונשנים, או כלשונן: "קשה לספור" את

מספר האירועים האלימים נגדן. האלימות החוזרת נגדן נובעת, בין השאר וכאמור מאי חשיפת האלימות בפני הקהילה והרשויות גם יחד. כך נותר התוקף מוגן מפני סנקציות כלשהן נגדו וחופשי להמשיך באלימותו.

בתוך כך, 78.7 אחוזים מהנשים שנסקרו הפנימו את נורמת עליונותו של הגבר עליהן ועל כן הן חשות אשמות באלימות המופנית נגדן. מתוך הפנמת האלימות כמציאות הכרחית, הכרוכה גם בתפיסת עליונותו של הגבר עליהן, רוב הנשים לא ייחסו חשיבות מרכזית לאלימות נגדן והמעיטו מהשפעתה על חייהן. 30 אחוזים מהנשים שנסקרו דיווחו כי הן הותקפו בו זמנית הן על ידי האב, הן על ידי האח והן על ידי בן הזוג.

79 אחוזים מהנשים שנסקרו הותקפו על ידי בן הזוג 'בלבד'.

51.5 אחוזים מתוך הנשים שנסקרו דיווחו כי חוו אלימות נגדן לראשונה, כילדות או כנערות בבית הוריהן ובבגרותן לאחר הנישואין היו קורבנות אלימות מצד בן זוגן.

90 אחוזים מהנשים שנסקרו סבלו בו זמנית מסוגי אלימות מרובים- אלימות פיזית, אלימות נפשית, אלימות כלכלית ואלימות מינית.

90.9 אחוזים מהנשים שנסקרו סיפרו כי האלימות נגדן מתרחשת בפרהסיה, לעיני הילדים והשכנים, כנורמה של אקט מחנך נגדן מצד התוקף ומצד הקהילה. אירועי האלימות משמשים גם כמנגנון אזהרה ופיקוח לנשים אחרות.

מתוך האמור בפרק זה, נדרשות תוכניות ממשלתיות שיעסקו:

- בהעלאת נושא האלימות נגד נשים בקרב כלל הקהילה הבדואית בנגב, שמטרתן ליצור תהליך של שינוי נורמות חברתיות.
- העלאת מודעות והעצמת נשים ערביות-בדואיות, תוך יצירת קהילה נשית תומכת שתעצים את כוחה של כל אשה לצאת ממעגל האלימות.
- מנגנוני תמיכה ממוסדים שיבטיחו סיוע והגנה לקורבנות אלימות, על מנת לעודד אותן לחשוף להתלונן על האלימות נגדן ולהבטיח להן הגנה מפני תוקפיהן ומן הקהילה בכלל.

כאמור בפרק הקודם, קורבנות האלימות מייחסות חשיבות שולית לאלימות נגדן, בין השאר מתוך שהן נאלצות להתמודד עם מאבק קיומי כלכלי יומיומי ודאגה לסיפוק צורכיהן של ילדיהן. האלימות המופנית נגדן נתפסת בעיניהן לרוב, כעניין פרטי שאסור לחושפו ואינו כרוך באחריות כלשהי של החברה כלפיהן. (ר': חאג' - יחיא, מ, סדן, א; (2007) "נשים מוכות בחברות קולקטיביסטיות" סוגיות בהתערבות ובהעצמה. חברה ורווחה, כז, 3, עמ' 423-451. יש להדגיש כי גם במקרים של אלימות קשה ורבת שנים, הנשים עדיין ממעטות להתלונן עליה. נשים סיפרו כי גם כאשר סבלן הגיע לכדי קצה שהיה נדמה בלתי אפשרי יותר, הן מצאו את עצמן כבולות בחשש ההשלכות של חשיפת האלימות ותלונה עליה. הן חששו כי אם הן יזוג התוקף יעצר הן ייוותרו ללא תמיכה כלכלית כלשהי להן וילדיהן, וכן חששו מסנקציות מצד המשפחה והשבת עד כדי גירושן מקהילתן. מתוך האמור, 67 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח סיפרו כי העדיפו לשתוק ולא להתלונן כדי לא לגרום להן וילדיהן לחיות בעוני.

64 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח מיקמו את האלימות נגדן בסדר עדיפות נמוך לעומת מצוקתן הכלכלית ותלותן הטוטאלית בפרנסת בן הזוג. תלות זאת לצד ההפנמה כי חיה וצורכיה של האשה הם שוליים, לעומת הלגיטימציה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הבדואית לאלימות נגד נשים, כאמור, גורמת לכך כי מעטות הנשים שמגלות ומתלוננות על האלימות נגדן. 65 אחוזים מהנשים קורבנות האלימות שנסקרו בדו"ח לא פנו לסיוע כלשהו ולא התלוננו במשטרה. היו מקרים בהם התקיימו ניסיונות "סולחה", כאשר הנשים עצמן נאלצו להיות מיוצגות ב"סולחה" זו על ידי אביהן או אחיהן, וממילא קולן לא נכח ב"סולחות" אלה. 79 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח סיפרו כי לא קיבלו תמיכה כלשהי או גיבוי מצד משפחתן. היעדר התמיכה נעוץ במחשבה הרווחת בקרב האוכלוסייה הבדואית לפיה האשה היא זאת שאחראית לאלימות המופנית נגדה, וכי אלימות זאת נבעה כפי הנראה מהתנהגות בלתי נאותה מצדה, כמו היעדר קבלת מרות מצד בן זוגה או אביה. כ-21 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח סיפרו כי קיבלו תמיכה מאימן, תמיכה שייתכן שסייעה נפשית, אך לא סייעה במיגור האלימות, כאמור, בשל שוליותן של הנשים בחברה הבדואית.

המציאות לפיה קורבנות האלימות לומדות לא לספר, לא להסתייע ולא להתלונן על האלימות נגדן מחייבת אותן לפתח מנגנוני הדחקה והכחשה של האלימות ממנה הן סובלות. 80 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח סיפרו כי למדו להפנים את האלימות נגדן כחלק אינטגרלי משגרת חיים וכגזירה משמייים. זאת הסיבה לכך שהנשים שנסקרו בדו"ח סיפרו על האלימות נגדן רק לאחר שנשאלו ישירות על כך ולא יזמו מצידן שיחה על הנושא.

קבוצת הגיל המבוגרת יותר שנסקרה בדו"ח, נשים בגילאי 52-63, סיפרו כי האינטנסיביות של האלימות נגדן הלכה ופתחה עם התקדמותן בגיל, משום שלדבריהן הן נתפסות כפחות מסוכנות ופחות 'מושכות מינית'. זאת לעומת הנערות והנשים בגילאי 17-50 שנסקרו בדו"ח שסיפרו על אלימות תדירה נגדן.

אלימות פיזית

85 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח סיפרו כי היו חשופות למעשי אלימות פיזית שונים ובדרגות שונות: מכות, דחיפות, בעיטות, ניסיונות חניקה, הטלת מום, זריקת חפצים, סטירות, הטחה ארצה, נשיכות, משיכה בשיער וכן שימוש נגדן בחפצים כגון סכין.

הפגיעות הגופניות השכיחות ביותר שזוהו אצל הנשים המוכות היו נפיחות, שברים, שטפי דם, סימנים כחולים ופצעים.

64 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח הותקפו באופן שהצריך טיפול רפואי, רק חלקן פנו לטיפול רפואי, וגם זאת תוך מתן סיבות אחרות לחבלה בגופן. רובן קיבלו סיוע רפואי רק מספר ימים לאחר הפגיעה בגופן.

95 אחוזים מהנשים המוכות הביעו אי נכונות להיכנס למקלט לנשים מוכות בשל הבושה והפחד שלהן מהמחיר שהן וילדיהן עלולים לשלם על כך מצד קהילתן.

אלימות נפשית

בעדותה, מספרת פאטמה (שם בדוי) על הפצעים והצלקות שהאלימות גדה הותירה בנפשה ועל מסע הייסורים שעברה שהסתיים באיבוד ילדיה ובכניעתה לנורמות החברתיות שנכפו עליה.

"אמי בעצמה הייתה אישה מוכה והיא שרפה את עצמה כשהייתי בגיל 12 שנים... מאז אני לא יודעת עליה כלום... גדלתי בהזנחה ושימשתי רועת צאן אצל נשותיו של אבי שהיו מלשינות עלי לאבי והיו מכות אותי... כשבגרתי השיאו אותי לבן דוד שלי שגם הוא היכה אותי במקל על הראש וחנק אותי והיה מאשים אותי שאני לא טובה כמו אמי שלי. הוא נהג לקחת את קצבת הבטחת הכנסה ולנהוג בה כרצונו. מצבי הנפשי התדרדר... התעייפתי... הייתי נורא פגועה, מושפלת וחסרת כל. לא יכולתי לפנות לטיפול נפשי בשל הסטיגמה שבדבר. לאחר שהתלוננתי נגדו במשטרה, החליטו במשפחה להעניש אותו והם גירשו אותו ולקחו ממנו וממני את ילדי הקטנים. היום אני חיה בבית אבי. אני מאוד מתחרטת שהתלוננתי וסובלת מזה שלא היה בי הכוח להתנגד למה שהוכתב לי... על זה שהנחתי להם לקחת ממני את ילדי..."

חשוב להדגיש כי בן הזוג לשעבר של פאטמה נשפט והורשע בגין מעשיו האלימים ועונשו היה עבודות שירות בלבד!

91 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח סיפרו כי הן סבלו ו/או סובלות כיום מאלימות נפשית. מעשי האלימות הנפשית מכוונים להפחית מערכה העצמי של האישה. הם כוללים שימוש נגדה במילים גסות, צעקות, עלבונות, קללות, זריקות, בוז ולעג, וכן הזנחה מכוונת של האשה כולל מניעה ממנה לעשות כפי רצונותיה, כמו מניעה של יציאה לעבודה, מניעת לימודים ומניעת נישואים. אחד ממאפייניה המרכזיים של האלימות הנפשית היא תדירותה והעובדה שהיא חוזרת ונשנית והופכת לשגרה אלימה.

אחת ההשפעות הקשות של אלימות נפשית היא ירידה דרסטית ביכולת התפקוד של הקורבנות. רבות מהנשים סיפרו כי נפגעה יכולתן לתפקד ולגדל את ילדיהן עקב כניסתן למצבי לחץ, כעס, בכי, סיוטי לילה, וחוויות חוסר שליטה. חלקן סיפרו כי הן היו עצבניות יותר, צועקות על ילדיהן ומתקשות לגלות סובלנות לילדיהן. כרבע מהנשים שנפגעו מאלימות נפשית קיבלו

תרופות נוגדות דיכאון ותרופות הרגעה. לדבריהן, הן חוששות מתרופות אלה שגורמות להן לחוש עייפות במהלך היום ומוסיפות לפגיעה ביכולת תפקודן כעקרות בית ואימהות. כשני שליש מהנשים שפנו לקבלת טיפול תרופתי לא המשיכו במעקב רפואי והפסיקו את הטיפול התרופתי על דעת עצמן.

76 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח וסיפרו על האלימות הנפשית נגדן לא שקלו פנייה לקבלת טיפול רפואי בשל החשש כי משפחתן תתייג אותן כ"משוגעות". לדבריהן, חשובה יותר מראית העין של משפחתן עליהן כ"שפויות" לשם שמירה על שלמות המשפחה ועל שגרת החיים של כל השאר.

מחקר אשר בדק דיכאון לאחר לידה בקרב נשים בדואיות בשנת 2011 מצא כי שליש מהנשים הביעו סימני דיכאון לאחר לידה למול פחות מ- 10 אחוזים בקרב נשים יהודיות וכי ל- 8 אחוזים מתוכן היו מחשבות אובדניות כאשר גורמי הסיכון היו פוליגמיה, אי עזרה של בן הזוג, השכלה נמוכה, היעדר תעסוקה וכו'... (ר': **סמירה אלפיומי זיאדנה "הקשר בין מאפיינים משפחתיים וסוציו-דמוגרפיים לבין דיכאון לאחר לידה בקרב נשים בדואיות בנגב"**). אחד מבטיייה של מניעת הנישואים הוא כפיית נישואים. התברר כי 76 אחוזים מהנשים המרואיינות לא שותפו בהחלטה להשיא אותן ולא בהחלטה למי יינשאו.

המלצות:

- יש לבצע מחקר מקיף על שיעור ההתאבדות בקרב נשים ערביות- בדואיות. יש להקים מרפאות מקומיות לבריאות הנפש, שיכללו צוות ורופאים/ות מתמחים/ות בעלי מומחיות וידע על הקהילה הבדואית בכלל ועל מצוקות הנשים הבדואיות בפרט.
- אחריות משרד הבריאות להכשיר צוות וכוח אדם מיומן במצוקות של נשים בדואיות, בקופות החולים ובטיפות החלב.
- באחריות משרד הבריאות לפתח ולייזום תוכניות לסיוע נפשי לנשים בדואיות המתמודדות עם מצוקה נפשית בשל האלימות נגדן.

אלימות מינית

24 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח סיפרו כי היו קורבן לאלימות מינית. מתוכן רק אישה אחת התלוננה כי הותקפה מינית על ידי בן זוגה, וזאת רק לאחר שברחה למקום מסתור. הנשים המרואיינות נוהרו מלחשוף את האלימות המינית המופנית נגדן, במיוחד של מקרי אונס המתקבלים כטאבו חברתי שאסור לגלותו. מעטות מהן סיפרו כי נפגעו מאונס או מניסיון אונס על ידי בן הזוג. הן תיארו כי רבים ממקרי אונס אלה מתרחשים כאשר בן הזוג עובר לחיות עם אשה אחרת ואז נוטש אותן ואת ילדיהן, כמו גם מסיר מהן תמיכה כלכלית כלשהי. אותו 'בן זוג' נוטה להפתיע את האשה אותה עזב לטובת אשה נוספת ולכפות עליה יחסי מין. הנאנסת אינה מתנגדת לרוב לאנס ואינה מתלוננת נגדו בשל הנורמה החברתית הרואה בה עדיין אשתו, וודאי רכושו של אותו גבר. רק במקרים בהם כתוצאה מהאונס, האשה נכנסת להריון, היא נאלצת לחשוף את עובדת כפיית יחסי המין עליה.

יש להדגיש כי מעטות מאד הנשים אשר מספרות על אלימות מינית נגדן בשל הנורמה המייחסת להן

ולא לתוקף, הפרה של כבוד המשפחה. זאת גם הסיבה שנפגעות האלימות המינית נוטות להדחיק אותה ולהתייחס אליה כאל ארוע שולי. בהיות האשה רכוש של אביה, אחיה ו/או בן זוגה, יש בסיס להנחה כי רובן קורבנות של אלימות מינית שקשורה אינהרנטית ליחסי הכוח בין הגברים לביניהן. רק תהליכים מובנים של העלאת מודעות וחיוזוק של הנשים יאפשרו לחשוף את היקפי התופעה.

אלימות כלכלית - חברתית ומידורן של הנשים

וודחה (שם בדוי) סיימה 12 שנות לימוד ועובדת כיום. היא נשואה לגבר שגם הוא עובד. ודחה היא אישה מוכה פיזית ונפשית, וסובלת מאלימות כלכלית בהיותה מנושלת משכר עבודתה. כך היא מתארת את האלימות המרובה המופעלת נגדה:

"לא רק שהוא מתקיף, מקלל ומעליב אותי אלא גם מכריח אותי למסור לו את שכר העבודה שלי... הוא מאיים להתחתן עם אישה נוספת... אני אפילו לא סיפרתי למשפחתי... אני חוששת שיכריחו אותי להתגרש, לעזוב את ילדי ולחזור לבית הוריי... אני מפחדת ממנו וממשפחתו ולכן לא יכולה להגיש תלונה... ניסיתי לעשות הכל על מנת לשנות את המצב ועל מנת שיפסיק להרביץ לי אך כל ניסיונותיי נכשלו... תמיד אני אשמה בעיניו והוא מחפש אותי על כל דבר קטן...".

רק 3 אחוזים נשים מתוך כלל הנשים שנסקרו בדו"ח הן נשים עובדות, בעוד ש- 89 אחוזים מהנשים הן עקרות בית, ללא מקצוע וללא עבודה בשכר. מקור הפרנסה היחיד שלהן הוא עבודת בן הזוג או גמלת הבטחת הכנסה המשולמת להן על ידי המוסד לביטוח לאומי.

30 אחוזים מהנשים הן חסרות השכלה כלשהי, 52 אחוזים מהנשים הן בעלות השכלה יסודית ו- 18 אחוזים בעלות השכלה תיכונית או אקדמית.

הגבר במשפחה הוא האחראי על פרנסת המשפחה והוא שולט במקורות המחיה ונותן לאישה כספים על פי רצונו. 79 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח דיווחו כי אין להן נגישות לכספים. זאת בנוסף לכך שיציאתן מביתן מוגבלת ומותנית באישור והסכמת בן הזוג או האב או האחים. כאשר הן מקבלות אישור לצאת מביתן הן חייבות להיות מלוות בגבר בן משפחה, שתפקידו ל"שמור עליהן" מפני שיחות עם זרים או התנהגות לא הולמת. כך, נשים רבות סיפרו כי בן הזוג קונה על פי רצונו, מסרב לשאת ולהתייעץ עימן בכל הקשור לצורכי הבית ולצורכיהן. התלות הכלכלית המוחלטת בבן הזוג מייצרת כניעה מוחלטת מצד הנשים לתכתיבי החברה, ומוסיפה לסוד האלימות המופנית נגדן.

הנשים הפנימו את תפקידן היחידי כאימהות ושאר התפקידים הכרוכים בכך- גידול הילדים ומטלות הבית. חסם תעסוקתי נוסף נעוץ בכך שהנשים אינן חופשיות לעזוב את מתחם השבט מהחשש שמא יאבדו כתוצאה מכך את ילדיהן. האיסור לעזוב את מתחם השבט תקף גם לגבי נשים פרודות וגרושות.

פגיעה בנשים ערביות - בדואיות על ידי המוסד לביטוח לאומי

כפי המתואר בפרקים הקודמים, נשים החיות לכאורה במסגרת של משפחה פוליגאמית, הן אימהות חד הוריות בפועל. למרות עובדה זאת, המוסד לביטוח לאומי מכיר במשפחה הפוליגאמית ורואה בנשים ככאלה השותפות ליחידה המשפחתית. מכאן, שלתפיסת המוסד לביטוח לאומי לנשים אלה יש תמיכה כלכלית ועל כן אינן זכאיות לקצבה. יש להזכיר כי מרבית הנשים החיות במשפחה פוליגאמית ננטשות על ידי בן הזוג שבחר לחלוק את חייו עם האשה האחרונה לה נישא, ומותיר את הנשים הקודמות וילדיהן ללא תמיכה כלכלית ומשפחתית כלשהי.

על פי הקריטריונים של המוסד לביטוח לאומי, כל המבנים - בהם בתים, צריפים ואוהלים הסמוכים זה לזה נחשבים לקורת גג אחת. קריטריונים אלה נשארים בתוקף אפילו כאשר בני הזוג התגרשו בבית הדין השרעי, שם נקבע כי הבית המשותף יחולק בין שניהם. גם במקרים אלה קובע המוסד לביטוח לאומי כי הזוג עדיין חי תחת קורת גג אחת ועל כן האשה אינה זכאית לקצבה וממילא אינה מוכרת כחד הורית.

יש להדגיש כי מרבית הנשים הבדואיות, גם אלה הגרושות מבני זוגן, נשארות להתגורר באותו מתחם של הגרוש, תוך קיום הפרדה, בין אם על ידי קומות נפרדות או על ידי קיר מפריד. למותר לציין שוב כי נשים גרושות אלה אינן זוכות לתמיכה כלכלית כלשהי מבן הזוג לשעבר.

אותו מצב תקף כאמור גם לגבי הנשים שננטשו על ידי בני זוגן, גם אם לא על ידי גירושין, לטובת אשה נוספת. הנשים הללו נשארות לגור בקרבת בן הזוג על מנת להישאר קרובות לילדיהן, וממילא גם מתוך אותם אילוצים חברתיים הכופים על האשה לחיות בצלו של הגבר, גם אם היא פרודה או נטושה על ידו. כתוצאה מהקריטריונים של המוסד לביטוח לאומי המפלים נשים בדואיות ומונעים מהן קבלת גמלת הבטחת הכנסה כחד הוריות, בשנת 2010 עתרה עמותת איתן ^מעל לבג"צ, בדרישה לשנות את הקריטריונים הללו. במסגרת העתירה, בג"צ 1480/10, ביקשה עמותת איתן ^מעל למחוק את המבחן הפוסל את זכותה של האשה לקבל את הגמלה כאשר היא מתגוררת בסמוך לאבי ילדיה, ולכלול מבחנים אשר מכירים ומתחשבים באורחות חייהן של הנשים הבדואיות. העתירה נמחקה תוך הפניה לניהול מו"מ באופן ישיר עם המוסד לביטוח לאומי על הקריטריונים, הגמשתם והתאמתם לאורחות המיוחדים של חיי הנשים הבדואיות.

קריטריונים נוספים המפלים נשים בדואיות בקבלת גמלה מהמוסד לביטוח לאומי נעוצים בסעיף 6(ג) לחוק הבטחת הכנסה. על פי סעיף זה, כאשר בני זוג זכאים לגמלה, היא משולמת ככלל לבעל. סעיף זה מוסיף לתלות האשה בגמלה אותה מקבל בן זוגה, בין אם היא נשואה לו או פרודה ממנו. מתוך האפליה הנהוגה בחוק זה, הגישה עמותת איתן ^מעל הצעת חוק הבטחת הכנסה (תיקון גמלה לבני הזוג), התשס"ט 2009.

המוסד הביע חוסר נכונות לשנות את נהליו שכן לדידו רק מיעוט מהנשים נמצאות במעגלי אלימות בקרב כלל האוכלוסייה ואין הצדקה לשינוי החוק והנהלים. בסיכום פגישת ארגון איתן ^מעל מיום 19.12.11 עם האחראית על הגימלאות במוסד, הגב' אורנה ורקוביציני ניאות המוסד לפצל גימלה באופן יזום כל אימת שישנו דיווח על אלימות ו/או הצהרה של תובעת הגימלה על אלימות ו/או בקשה מצד התובעת להיות מוכרת כנפרדת.

על פי הצעת החוק, אשה תוכל לקבל ישירות את הגמלה מצד המוסד לביטוח לאומי. מלבד החירות הכלכלית היחסית שגמלה זו תאפשר נשים יוכלו באמצעות זאת לפתוח חשבון בנק משלהן לשם קבלת הגמלה וכך יאפשר המוסד לביטוח לאומי את התעצמותן של הנשים הבדואיות ואת הלגיטימציה לנפרדות כלכלית לשם הפחתת התלות הקיימת כיום בבן הזוג.

תפקוד לקוי של מוסדות בטיפול, מניעה ואכיפה ביחס לאלימות נגד נשים

החוק למניעת אלימות במשפחה משנת 1991 מקנה לאשה המוכה במשפחה את הזכות לבקש צו הגנה כנגד בן המשפחה התוקף. בתי הדין השרעיים אינם עושים שימוש בסמכות שהוקנתה להם כדי להוציא צווי הגנה כנגד בני המשפחה התוקפים. זאת משום נטייתם של בתי הדין השרעיים לתת תוקף למוסכמות החברתיות המעודדות תהליכי גישור ופשרה כדי למנוע פרובוקציות בתוך הקהילה השבטית.

נשים בדואיות רבות אינן מודעות כלל לקיומו של החוק ולהגנות אותן הוא מעניק. גם כאלה המכירות את הזכויות המוקנות להן בחוק, נמנעות מלעשות בו שימוש משום החשש שהצו לא ייאכף ועל כן יעמיד בסכנה נוספת את האשה נפגעת האלימות. יתר על כן, אין תחנות משטרה בכפרים הבלתי מוכרים בנגב, כך שממילא אין לנשים הנפגעות נגישות לתחנות בהן הן יכולות להגיש תלונה.

35 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח הגישו תלונה נגד התוקף, לרוב לאחר אירועי אלימות רבים. 65 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח לא הגישו תלונה במשטרה בשל היעדר נגישות לתחנת משטרה, היעדר תמיכה לכך מצד משפחתן ומשום אי אמון במערכות המדינה השונות שהוכיחו, לדאבון ליבן, כי אינן מכירות את הנשים, את קהילתן, את הנורמות התרבותיות בהן הן חיות ועל כן נטולות יכולות לתת להן את הסיוע ההולם מבלי לסכן אותן.

60 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח לא ידעו מהו צו הגנה. רק 12 אחוזים מהנשים שנסקרו בדו"ח הגישו בקשה לצו הגנה.

ליקויים בתפקוד משרד הרווחה כלפי נשים בדואיות

61 אחוזים מהנשים שנסקרו במחקר סיפרו כי פנו לסיוע של שירותי הרווחה אך דיווחו על אי שביעות רצון מהיעדר הסיוע והיעדר מענה הולם מצד שירותים אלה. יש להדגיש כי במרכזים למניעת אלימות קיים חסר, אשר מותאם לנשים בדואיות ולתרבותן, כולל היעדר כח אדם דובר השפה הערבית, אשר הוכשר לכך באופן מיוחד.

רק בשנת 2005 הוקם המרכז לשלום המשפחה הבדואית למניעת אלימות תחת חסות עמותת "ואחה" בנגב. תפקיד המרכז היה לתת סיוע במקרי חירום של אלימות נגד נשים בדואיות, בנוסף לפעילות למניעת אלימות מצד עובדים סוציאליים במרכז. המרכז הוקם על פי החלטת המפקחת המחוזית במשרד הרווחה, ד"ר מירי בקר, אשר לתפיסתה הפניית נשים בדואיות למקלטים לנשים מוכות אינה פתרון מספק עבורן ויש להתאים את הפתרונות לתרבות ולמנהגים של החברה הבדואית. כמו כן, לתפיסתה, הפעילות למניעת אלימות חייבת לכלול גברים ונשים, כדי להתמודד ביעילות מול התופעה. מרכז זה לא הצליח לתת מענים הולמים לאוכלוסיית הנשים הבדואיות המוכות. סך כל הנשים שהופנו למרכז זה (ואחה) היו כ-80

נשים בשנה. המרכז ממוקם בבאר שבע, הרחק ממיקומן של הנשים. במרכז הועסקה עובדת סוציאלית יהודייה, שאינה דוברת ערבית. כמו כן, בראש המרכז עמד שייח בדואי. אין זה פלא כי המרכז אימץ פתרונות שהולמים את התרבות הבדואית ואת המסורת, שאינה מכירה לרוב בעצמאותן וזכויותיהן של הנשים. כמו כן, לא התקיים מעקב ביחס לנשים הבדואיות שפנו למרכז. המרכז לא המשיך ללוותן לאחר פנייתן, במיוחד פניות של נשים מהכפרים הלא מוכרים, על פניו כתוצאה מהעובדה כי למרכז לא היה רכב שטח שיכול היה לפלס את דרכו בכפרים נטולי כבישים ותשתיות.

כמו כן, קיים המרכז שתי קבוצות לנשים למניעת אלימות, בשנת 2009, ושלוש קבוצות ב-2010. הקבוצות החלו את פעילותן עם כ- 15 נשים בכל קבוצה, אך מרבית הנשים נשרו מהן והקבוצות נותרו עם כ-3-4 נשים לקבוצה. מנחת הקבוצות היא יהודייה שאינה דוברת השפה הערבית. מתוך החסרונות והחסמים שאפיינו את פעילותו של מרכז זה, עולה ההמלצה להקים מרכזים שיהיו נגישים פיזית לנשים הבדואיות. המרכזים חייבים להיות מאויישים בנשות מקצוע דוברות השפה הערבית, עם ידע והבנה מעמיקים על האוכלוסייה הבדואית, תרבותה ומאפייניה. על המרכז לפתח גישות ללווי נשים לאחר הפנייה שלהן, כולל קו חם עבור כל אשה.

להערכתה של ד"ר מירי בקר, פונות מדי שנה כ- 300-400 נשים בדואיות מוכות לטיפול מידי שנה בלשכות הרווחה השונות במחוז הדרום. מעטות מהן מתלוננות במשטרה. מתוך הפניות של הנשים אל המרכז של עמותת איתך معك, עולה כי אחד הקשיים המרכזיים בפעילות של לשכות רווחה הוא היעדר מוכנות מצד מנהלי לשכות רווחה, כולל עובדים סוציאליים מהקהילה הערבית הבדואית שיוכלו לסייע לנשים הפונות אליהם.

הנשים הפונות ללשכות הרווחה ולעו"ס אינן מקבלות מענה או תמיכה כלשהי בכל מה שקשור לאלימות. חלק מהנשים אף לא נשאלות כלל בעניין זה.

מקלטים לנשים מוכות

כיום פרושים ברחבי הארץ 13 מקלטים לנשים מוכות וילדיהן. מתוכם שניים מיועדים לנשים ערביות, וממוקמים בצפון הארץ, כאשר אין אף מקלט המיועד לנשים בדואיות בנגב. בשנת 2009 הוקמה דירת קלט אחת בדימונה עבור נשים ערביות בדואיות, אך היא נסגרה כי לטעמם של שירותי הרווחה לא היו מספיק נשים שיאכלסו אותה והיא גם לא הייתה מוגנת בצורה מספקת.

נוסף על היעדר מקלט ייעודי לנשים ערביות בדואיות קיימת אי נכונות מצד הנשים לפנות למקלט לנשים מוכות. 95 אחוזים מהמרואיינות לדו"ח זה ענו כי לא יפנו למקלט לנשים מוכות בשל הבושה הכרוכה בכך מבחינתן ובשל החשש הממשי לחייהן בהיעדר מנגנון המותאם לתרבותן המונע את סיכון חייהן.

טיפול משטרי לקוי

בפגישה עם ד"ר מירי בקר מיום 11.7.11, כמו גם במאמרה (רגישות תרבותית או "עלה תאנה"? התמודדות עם אלימות נגד נשים בחברה הבדואית בנגב) היא מתארת את היעדר ההיערכות המתאימה מצד משטרת ישראל (משטרת העיירות במקרה דנן) לטיפול נאות ואפקטיבי בנשים בדואיות נפגעות אלימות. האשה המתלוננת נאלצת להמתין שעות רבות בתחנה עד שהיא מקבלת

מענה כלשהו ועד שגורם כלשהו מתפנה לקבלת תלונתה. כמו כן, המשטרה לא ממהרת, בלשון המעטה, לבצע מעצרים של החשודים בתקיפה, וישנם גילויי אדישות עד זלזול במתלוננות. וכן ישנה הערכה לא נכונה לגבי מידת הסכנה הנשקפת לחייה של המתלוננת. אלה הן מקצת הסיבות המונעות מנשים ערביות בדואיות להתלונן במשטרה על אלימות נגדן.

הוכחה לטיפול המשטרתי הלקוי הוא, בין השאר, נתוני שירות בתי הסוהר לפיהם רק כ- 15 אחוזים מתוך האסירים הערבים הבדואים מרצים עונשים בגין אלימות במשפחה. מתוך כלל הגברים הערבים הבדואים נגדם הוגשו תלונות על אלימות, הורשעו רק 9 אחוזים מהם.

ניתוח נתוני המשטרה על אלימות נגד נשים ערביות בדואיות:

עבירות של תקיפה על ידי בן הזוג שגרמו חבלה ממשית לאשה:

בשנת 2009 נפתחו 44 תיקים נגד בני זוג ערבים בדואים אלימים. 10 מתוכם נסגרו בשל חוסר ראיות, 2 מהם נסגרו בשל חוסר עניין לציבור. 16 תיקים נדונו- ניתן בהם גזר דין כשב- 13 תיקים הוגשה תביעה.

בשנת 2010 נפתחו 29 תיקים נגד בני זוג ערבים בדואים אלימים. 8 מהם נסגרו בשל חוסר ראיות ו-2 מהם נסגרו מחוסר עניין לציבור. רק 4 תיקים נדונו לכדי גזר דין וב- 12 תיקים הוגשה תביעה.

עבירות של תקיפה על ידי בן זוג :

בשנת 2009 נפתחו 39 תיקים בגין תקיפה על ידי בן הזוג. 11 מהתיקים נסגרו בשל חוסר ראיות, תיק אחד נסגר מחוסר עניין לציבור, 15 תיקים נדונו לכדי גזר דין ו- 12 עדיין פתוחים.

בשנת 2010 נפתחו בסה"כ 34 תיקים בגין תקיפה על ידי בן הזוג. 18 מתוכם נסגרו בשל חוסר ראיות. רק 3 תיקים נדונו לכדי גזר דין, בעוד ש- 11 תיקים עדיין פתוחים.

לסיכום הנתונים: בשנת 2009 נפתחו בסה"כ 83 תיקים בגין תקיפות בידי בן זוג, מתוכם נסגרו 24 תיקים בשל חוסר ראיות .

בשנת 2010 נפתחו 63 תיקים בלבד, מתוכם נסגרו 28 תיקים.

תיקים על עבירות מין

בשנים 2009 ו- 2010 נפתחו תיקים בודדים על עבירות מין, מרביתם נסגרו בשל חוסר ראיות. התיקים הם בעבירות של בעילה בהתעללות, בעילה בהיעדר הסכמה ומעשי סדום שלא בהסכמה.

בשנת 2009 נפתחו 7 תיקים, שלושה נסגרו באין ראיות או אין עניין לציבור.

בשנת 2010 נפתחו 6 תיקים, שלושה נסגרו בשל חוסר ראיות או אין עניין לציבור.

היערכות מוסדית וממשלתית לסיוע לנפגעות אלימות ערביות בדואיות

- יש לשתף את הקורבנות בהליך הפלילי ולתת להן את הזכות להשמיע את קולן.
- העלאת מודעות אצל הנשים באשר לזכויותיהן ולהגנות המצויות בחקיקה הקיימת.
- הכשרת צוות ייחודי דובר השפה הערבית, שהוכשר במיוחד לטיפול באוכלוסיה הערבית הבדואית, ביחידה לאלימות במשפחה במשטרה.
- פיתוח תכניות מיוחדות בנושא אלימות במשפחה בתוך הקהילות והכפרים עצמם.
- פיתוח והקמת קווים חמים בשפה הערבית אשר יספקו אוזן קשבת ותמיכה לנשים המוכות.
- ליווי וייצוג נשים מוכות הן במשטרה והן בבתי המשפט.
- הקמת בתים מוגנים ומקלטים ייחודיים עבור הנשים הערביות הבדואיות בנגב המותאמים להן ולתרבותן.
- החמרה בעונשים הנגזרים על התוקפים, הן בדמות מאסרים בפועל והן בדמות הגדלת סכומי הפיצויים הנפסקים לקורבנות.
- הכשרת העובדות הסוציאליות בלשכות הרווחה בתחום של מניעת אלימות כלפי נשים בדואיות, כולל אספקת מידע לנשים על קבלת טיפול ועל מניעת האלימות.
- חקירת ההשלכות וההשפעות של תופעת האלימות נגד נשים ערביות בדואיות בנגב, בין השאר על ידי מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- יצירת מסד מידע ונתונים על אלימות נגד נשים ערביות בדואיות, במיוחד על נשים מוכות.

סיכום

תופעת האלימות במשפחה בקרב האוכלוסייה הערבית הבדואית בנגב מקבלת לגיטימציה שניזונה, לפני הכל, מהנורמות החברתיות הנהוגות בקהילה לצד היעדר תפקוד של הרשויות האמורות להגן על הנשים הבדואיות מפני אלימות זאת. מחצית מהתיקים הנפתחים במשטרה, על אלימות של גברים ערבים בדואים נגד נשים, נסגרים בשל היעדר ראיות. החוקרת ביחידה לאלימות במשפחה בתחנת העיירות של המשטרה אינה דוברת ערבית ואין שם מתורגמנית לשפה הערבית. בנוסף על כך אין מידע והיעדר נתונים על אלימות במשפחה במשרד הרווחה ובבתי המשפט.

האלימות המופעלת נגד האשה הערבייה הבדואית בנגב קשורה קשר הדוק לתפיסה התרבותית הרואה בה יצור חלש ונחות ובהמשך לכך לתלות העמוקה הנוצרת אצלה בגבר המפרנס, שהוא לעתים מקור האלימות כלפיה. כבר מילדותה, נתפסת האישה כאובייקט נחות הנתון לשליטת הגבר ותפיסתה כרכושו של הגבר - בין אם מדובר באב, באחים או בהמשך, בן הזוג. האישה הערבייה הבדואית אינה מורשית לקחת חלק בהכרעה כלשהי הנוגעת לחייה ובכל תחומי חייה: אופן לבושה, החינוך לו היא זכאית, אישור או איסור לצאת לעבודה בשכר, היעדר חופש תנועה, כבילתה למתחם השבט, וכן הלאה.

האלימות נגד נשים ערביות בדואיות היא מנגנון הכנעה אינהרנטי למיקומה הנחות והנשלט של האישה. כך לומדת האישה לספוג את האלימות גדה ולהפנימה כדרך חיים הכרחית. מעטות הנשים המעוזות לפרוץ את מעגל האלימות, במיוחד בהיעדר תמיכה מצד המשפחה הקרובה. נשים המעוזות להפר את מסך ההשתקה משלמות מחיר כבד - הן נאלצות לוותר על גידול ילדיהן ונגזרים עליהן חיי גלות. חלקן אף נרצחות בשל כך.

האלימות המופעלת נגד נשים ערביות בדואיות פוגעת בכל האספקטים של חייהן - זוהי אלימות כלכלית, אלימות פיזית, אלימות מינית ואלימות נפשית. האלימות רבת השנים והאינטנסיבית הזאת מותירה אותן מוחלשות לחלוטין, לקויות בבריאותן, נעדרות ערך עצמי כלשהו, תלויות בגורם האלים עצמו וכלואות אל תוך מציאות שאין כמעט יציאה ממנה.

רשויות המדינה משמשות מדעת או שלא, זרוע ממסדית משתיקה, בין השאר כתוצאה מהיעדר מענה הולם כלשהו מצד המדינה והיעדר אחריות של המדינה כלפי האזרחיות הערביות הבדואיות.

תודות

עם סיום כתיבת דוח זה, ברצוני להודות לכל הנשים והאנשים שאפשרו לדו"ח זה לצאת לאור ובעיקר לנשים שהסכימו להתראיין וחשפו את סיפורן עם כל הקשיים והכאב שליווה ועדיין מלווה אותן בשחזור העבר.

אני מודה **לעמותת נסיכות המדבר מרהט** על תרומתן באיתור חלק מהנשים.

תודה לכל השותפות לתהליך יצירת הדו"ח, על איסוף הנתונים והמידע על הנשים.

תודה **לד"ר הנרייט דהן-כלב** על תרומתה להפקת השאלון שהיווה בסיס לראיונות האישיים.

תודה **לקרן סורג'יר** אשר הודות לה יוצא דו"ח זה ולכל מי שנטל חלק ותרום.

כמו כן תודה **לכל המתנדבות במרכז זכויות האישה הבדואית** על הירתמותן לעשייה זו.

בזכותן של נשים אלה ואחרים, היה ניתן להפיק את הדו"ח ולהציף את בעיית האלימות במשפחה במטרה למצוא את הדרכים לשבירת קשר השתיקה המתמשך ולפעול לטיפול ומניעה שיובילו לצמצום התופעה בעתיד. אין ספק כי דו"ח זה מופנה לאותן נשים שעדיין נמצאות תחת עול האלימות ולא מצליחות להרים את הראש ומהמקום הזה אני קוראת לכל אישה לקום ולהשמיע את קולה שכן רק בדרך זאת תתנפץ תופעת האלימות ההרסנית.

החברה הישראלית סובלת מאי שוויון מגדרי בכל תחומי החיים: עבודה, אישות, רווחה וייצוג פוליטי. נשים מקהילות פריפריאליות כלל אינן נשמעות בשיח הציבורי ובמוקדי קבלת החלטות ואינן מצליחות לממש את זכויותיהן. עמותת איתך מעק הוקמה בשנת 2001 על ידי משפטניות במטרה לקדם צדק חברתי וכלכלי לנשים החיות בעוני ועל מנת להנגיש את המערכת המשפטית לנשים מהפריפריה החברתית-כלכלית וגיאוגרפית.

לעמותה שלושה סניפים (באר שבע, תל אביב וחיפה), בהם מופעלות מגוון של תוכניות ופרויקטים לקידום מעמדן של נשים:

- הפעלת קו חם המעניק ייעוץ, טיפול וייצוג משפטי ללא תמורה בתחומים של עובדות בשכר נמוך, זכויות לגמלת הבטחת הכנסה, דיור ציבורי והוצל"פ. ✓ מידי שנה העמותה נותנת מענה משפטי לכ- 400 נשים החיות בעוני.

- הגשת עתירות, הצעות חוק וניירות עמדה ביחס לשינוי מדיניות הרשויות לנשים בכלל וחד הוריות בפרט.

✓ העמותה הביאה לביטול חוק השולל זכויות לגמלת הבטחת הכנסה בגין שימוש ברכב (פסק הדין ניתן ב 28.2.2012 כפסק דין הפרישה של כבוד הנשיאה בייניש)

✓ העמותה הביאה לשינוי הליכי שלילת הבטחת הכנסה מחד הוריות באמצעות הגשת עתירה כנגד מדיניות המוסד לביטוח לאומי.

- הפעלה ופיתוח תוכניות מנהיגות חדשניות ואקטיביסטיות

✓ באוניברסיטת חיפה העמותה מפעילה תוכנית בשיתוף הקליניקה למשפטים אשר השפיע על זכויות נשים מקהילות מוחלשות בתחום של דיני משפחה

- קידום ביטחון תעסוקתי, העלאת מודעות לזכויות עובדים והתאגדות עובדות בשכר נמוך. ✓ כך למשל העמותה מלווה את עובדות הניקיון באוניברסיטת בן גוריון בהקמת וועד עובדים וההצטרפות לארגון "כח לעובדים".

✓ כמו כן העמותה מלווה קבוצות של סיעות בגני ילדים ומקדמת את התארגנותן והגשת תובענה ייצוגית בשמן.

- ייצוג נשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה בוועדות ציבוריות. אנו פועלות ליישום תיקון 4 לחוק שיווי זכויות האישה ולהכנסת נשים שאינן מההגמוניה להליכי קבלת החלטות (בהתאם לרוח החלטת 1325 של מועצת הביטחון באו"ם).

✓ העתירות שהגשנו בגין העדר ייצוג הולם לנשים בוועדות טירקל וטרקטנברג התקבלו.

- קידום זכויות נשים ערביות.

✓ אנו מקדמות את זכויותיהן של נשים בדואיות הן במיצוי זכויות מול המוסד לביטוח לאומי והן בקידום מעמדן בחברה ושמירה על האינטרסים שלהן.

✓ כמו כן אנו פועלות להסרת החסמים העומדים בפני נשים ערביות להיקלט בשוק העבודה ובראשם האפליה בשוק העבודה והרווחה.

✓ בנוסף אנו עוסקות בנושא של אלימות כלפי נשים ערביות ופועלות משפטית וציבורית למיגורה.

- העמותה מערבת את קהילת עורכות הדין וסטודנטיות למשפטים בעשייה ציבורית-פמיניסטית.

ע.ר.
משפטניות למען צדק חברתי
حقوقيات من أجل العدالة الاجتماعية
Women Lawyers for Social Justice

תל אביב: אחוזת בית 3, בית יהלום 65143. טל. 03-5163936 פקס. 03-5163940
באר שבע: רמב"ם 4/38, בית הילל 84209. טל. 08-6652656 פקס. 08-6652658
חיפה: ארלוזורוב 118, 33276 טל. 04-8525128 פקס. 04-8288514
mail@itach.org.il ■ www.itach.org.il